BAAC VLAANDEREN RAPPORTNR. 3474

Eindverslag

Opgraving

Antwerpen, Korte Winkelstraat 17A

BAAC Vlaanderen bv
Hendekenstraat 49, 9968 BASSEVELDE
info@baac.be
www.baac.be

Titel
Archeologierapport. Opgraving *Antwerpen, Korte Winkelstraat 17A*

Auteur
Toon De Herdt

Erkende archeoloog
BAAC Vlaanderen bvba
OE/ERK/Archeoloog/2015/00020

BAAC-Projectnummer
2025-0146

Plaats en datum
Evergem, 11 augustus 2026

Reeks en nummer
BAAC Vlaanderen Rapport 3474
ISSN 2033-6896

Wettelijk depot
KBR

© BAAC Vlaanderen bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

1 Beschrijvend gedeelte 1

Administratieve gegevens 1

Archeologische voorkennis 4

Onderzoeksopdracht 4

1.1.1 Onderzoeksdoelstelling 4
1.1.2 Onderzoeksvragen 4
1.1.3 Randvoorwaarden 5
1.1.4 Geplande werken en bodemingrepen 5

Werkwijze en strategie 7

1.1.5 Methode en technieken 7
1.1.6 Organisatie van het onderzoek 9
1.1.7 Afwijkingen uitvoer onderzoek 9
1.1.8 Sampling, selectie- en inzamelstrategie vondsten en stalen 10
1.1.9 Inbreng specialisten en externe wetenschappelijke begeleiding 10

2 Bodem en paleolandschap 11

Paleolandschappelijk en bodemkundig kader 11

Bodemkundige profielregistraties 13

2.1.1 Beschrijving bodemkundige profielregistraties 13

Interpretatie bodem en paleolandschap 15

3 Sporen en structuren 17

Inleiding 17

Manifestatie archeologische site aan huidig oppervlak 17

Stratigrafie van de site 17

Beschrijving sporenbestand 20

Interpretatie sporen en structuren 25

4 Vondsten 31

Administratieve gegevens 31

Methode en technieken 31

Interpretatie 31

Bewaring en deponering 33

5 Stalen 34

6 Synthese onderzoeksresultaten 34

Datering en interpretatie van de archeologische site 34

De onderzoeksresultaten in een ruimer archeologisch, historisch en cultureel kader 34

Confrontatie met resultaten vooronderzoek 35

Aanwezigheid archeologisch erfgoed na het onderzoek 37

6.1.1 Niet opgegraven archeologisch erfgoed 37

6.1.2 Zones zonder archeologisch erfgoed 37
Beantwoording onderzoeksvragen *37*
7 Samenvatting **39**
8 Lijsten **40**
Figurenlijst *40*
Plannenlijst *40*
Tabellenlijst *40*
9 Bibliografie **42**
10 Bijlagen **44**
Fotolijst *44*
Sporenlijst *44*
Vondstenlijst *44*
Tabel afkortingen boorbeschrijvingen *44*

1 Beschrijvend gedeelte

Administratieve gegevens

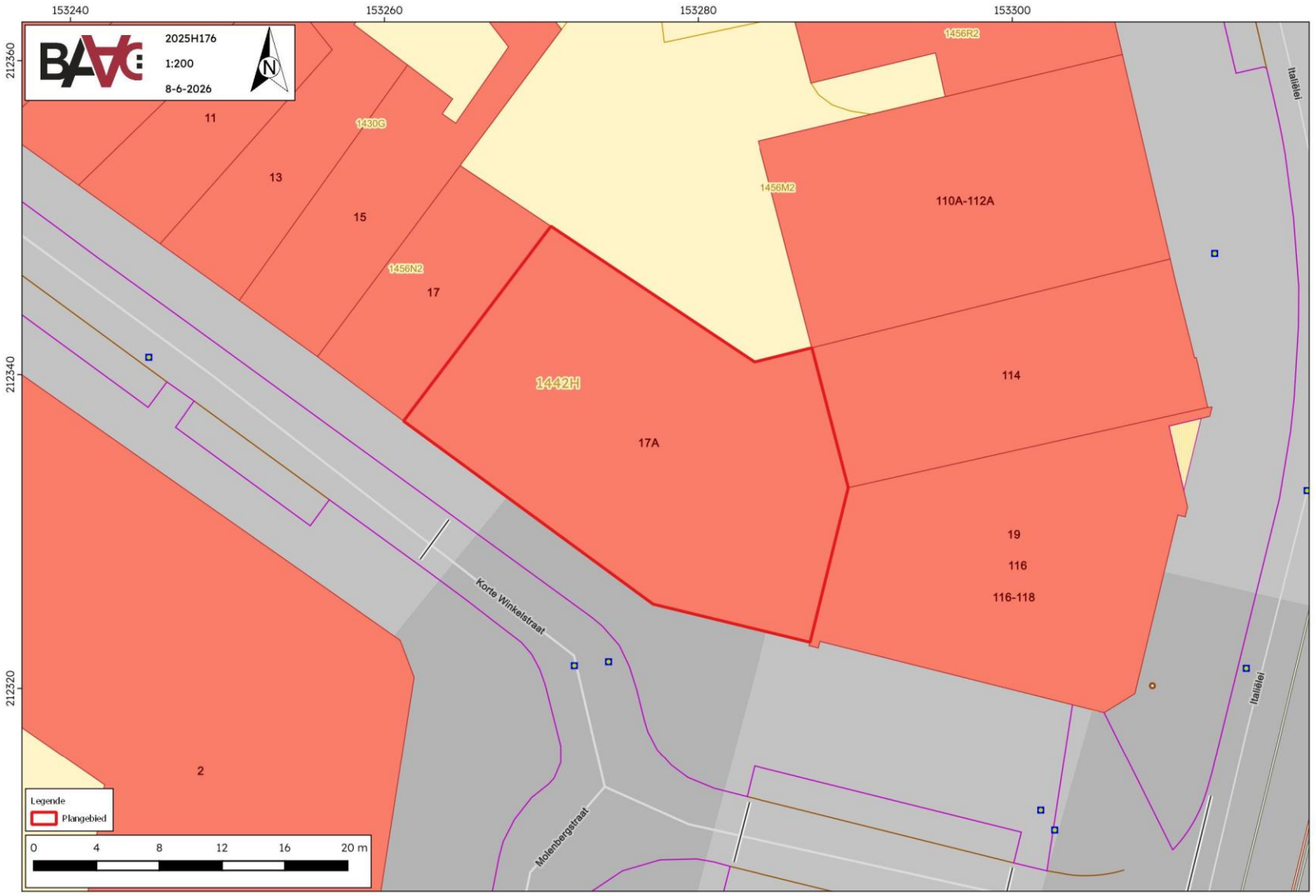
Naam site	Antwerpen, Korte Winkelstraat 17A		
Ligging	Korte Winkelstraat 17A, Antwerpen, provincie Antwerpen		
Kadaster	Antwerpen, afdeling 2, sectie B, perceel 1442H		
Coördinaten	Noordwest:	x: 153261,22	y: 212349,46
	Noordoost:	x: 153289,56	y: 212349,46
	Zuidwest:	x: 153261,22	y: 212322,94
	Zuidoost:	x: 153289,56	y: 212322,94
Projectnummer BAAC Vlaanderen	2025-0146		
ID Archeologienota	ID29590[1]		
Opgraving – Projectcode	2025H176		
Opgraving – Erkende archeoloog	BAAC Vlaanderen (Erkenningsnummer: 2015/00020)		
Opgraving – Betrokken actoren	Toon De Herdt (archeoloog, assistent-bodemkundige) Inger Woltinge (archeoloog)		
Opgraving – Betrokken derden	Niet van toepassing		
Opgraving – Uitvoertermijn	28 augustus 2025 en 18 mei 2026		

Alle in dit document gebruikte plannen zijn afkomstig uit de catalogus van Geopunt Vlaanderen[2] of het portaal Databank Ondergrond Vlaanderen[3], tenzij anders vermeld.

[1] Krug. 2024
[2] Geopunt Vlaanderen 2026 – administratief, historisch, orthofotografisch
[3] Dov Vlaanderen 2026a – geografisch

Figuur 1: Plangebied op topografische kaart

Figuur 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB)

Archeologische voorkennis[4]

Naar aanleiding van de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning voor een terrein gelegen te Antwerpen aan de Korte Winkelstraat 17A, heeft BAAC Vlaanderen bv een archeologienota opgesteld (ID29590). Er werd enkel een bureauonderzoek uitgevoerd. Binnen het plangebied van ca. 435 m² zal een renovatie gerealiseerd worden waarbij een deel van het terrein verstoord zal worden.

Het doel van de archeologienota was het inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied en het opstellen van een programma van maatregelen voor een (eventueel) vervolgonderzoek. Na een uitgebreide bureaustudie waarbinnen historische, cartografische, geologische, geografische en bodemkundige bronnen werden onderzocht en teruggekoppeld aan het hedendaagse terreingebruik en de bouwplannen van de opdrachtgever, stelt BAAC Vlaanderen bv vast dat tot op heden voldoende informatie gegenereerd is om de aanwezigheid van een archeologische site binnen de geplande ingrepen afdoende te staven. Er is een algemene hoge archeologische verwachting voor artefacten- en sporensites voor middeleeuwen en tot de Nieuwe tijd. Ook bestaat een mogelijkheid dat oudere archeologische waarden aanwezig zijn.

Het is niet duidelijk in hoeverre de huidige bebouwing binnen het plangebied aan de Korte Winkelstraat de ondergrond heeft verstoord en in welke mate de geplande sloop van de gebouwen eventueel archeologische waarden bijkomend zal verstoren. Door de ligging van het plangebied binnen de historische stadskern van Antwerpen geldt voor het plangebied een heel hoge verwachting voor archeologische waarden en sporen vanaf de 14e-15e eeuw. Hierdoor heeft het terrein een hoog potentieel op kenniswinst. Aangezien het perceel pas vanaf het einde van de 19e eeuw volledig bebouwd zou zijn geraakt, is er eveneens potentieel op de aanwezigheid van archeologische waarden uit oudere perioden.

Archeologisch onderzoek op het aangrenzende perceel heeft uitgewezen dat percelen die niet verstoord zijn door de aanwezige gebouwen, nog hoge archeologische verwachtingen hebben. Doordat hier sprake is van maximale bodemingrepen en hoog potentieel op kennisvermeerdering, wordt verder onderzoek geadviseerd.

Onderzoeksopdracht

1.1.1 Onderzoeksdoelstelling

De resultaten van een opgraving kunnen meer inzicht verschaffen in de geschiedenis van het plangebied, waar de dynamiek van stadsuitbreiding en –ontwikkeling in de 13e-14e eeuw meer dan waarschijnlijk sporen heeft achtergelaten in het bodemarchief. Een opgraving kan nieuwe informatie aan het licht brengen, bestaande zekerheden bevestigen of ontkrachten of nieuwe feiten aanbrengen. Deze nieuwe feiten kunnen dan weer de aanzet vormen voor verder wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot deze site. Deze wetenschappelijke doelstelling wordt verder genuanceerd in de onderzoeksvragen.

1.1.2 Onderzoeksvragen

Bodem, stratigrafie en paleolandschap

[4] Krug. 2024

- Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem?
- Welke zijn de waargenomen horizonten in de bodem, beschrijving + duiding?
- Wat is de relatie tussen de bodem, de landschappelijke context en de archeologisch sites?
- Wat was de opbouw van de antropogene stratigrafie van het onderzoeksterrein??
- Wat is de relatie tussen de stratigrafie van het terrein en de verschillende sites (per occupatiefase)?

Sporen en structuren algemeen

- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving. Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen? Hoe is de bewaringstoestand van de sporen? Wat is de relatie tussen de bodem en de archeologische sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)?
- Wat is de vastgestelde bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?

1.1.3 Randvoorwaarden

Niet van toepassing.

1.1.4 Geplande werken en bodemingrepen

De opdrachtgever voorziet op het terrein een woning te renoveren en onder te verdelen in hotelkamers. Hierbij worden eventueel in het plangebied aanwezige archeologische waarden mogelijk vernietigd. De aard en omvang van de ingrepen worden hieronder beschreven.

De voorgevel wordt bewaard, maar de rest van het gebouw zal worden gesloopt, de oude kelders inbegrepen (Figuur 3). Ook het bestaande terras zal uitgebroken worden om plaats te maken voor de tuinzone. Het nieuwe gebouw zal uit vier bovengrondse verdiepingen bestaan en een kelder die een uitgebreide versie zal zijn van de bestaande stookkelder in het oosten (**Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**). De tweede bestaande ondergrondse ruimtes, tegen de noordoostelijke perceelsgrens, zullen verdwijnen.

Het bestaande gebouw zal eerst worden gesloopt, net als de twee huidige kelders, met uitzondering van de voorgevel. Het nieuwe gebouw dat daarachter zal worden opgetrokken zal kleiner zijn dan de voorganger. Het volledige perceel (435 m²) zal van verharding ontdaan worden. Voor de plaatsing van onder meer het nieuwe vloerniveau (gelijkvloers), leidingen en isolatie zal de bodem in ieder geval tot ca. 0,60 m onder het huidige maaiveld verstoord worden over een oppervlakte van 321 m² (groen in Figuur 4). Daarnaast zal de bestaande kelder (65 m²) uitgebreid worden tot een oppervlakte van 123 m² (geel in Figuur 4). Het vloerniveau van het nieuwe gedeelte van de kelder (58 m²) zal tot op een niveau van 2,50 m onder het maaiveld reiken. De aanleg van de nieuwe tuinzone zal slechts een oppervlakkige impact van max. 0,5 m op de bodem hebben over een oppervlakte van 88 m² (rood in Figuur 4). Bovendien is het grootste deel van de toekomstige tuinzone op heden bebouwd en zal de sloop van die bebouwing deze bovenste halve meter reeds danig omwoelen.

In de toekomstige tuinzone zullen verschillende septische putten en een regenwaterput gegraven worden (blauw en paars in Figuur 4). Deze hebben een totaal oppervlakte van ca.

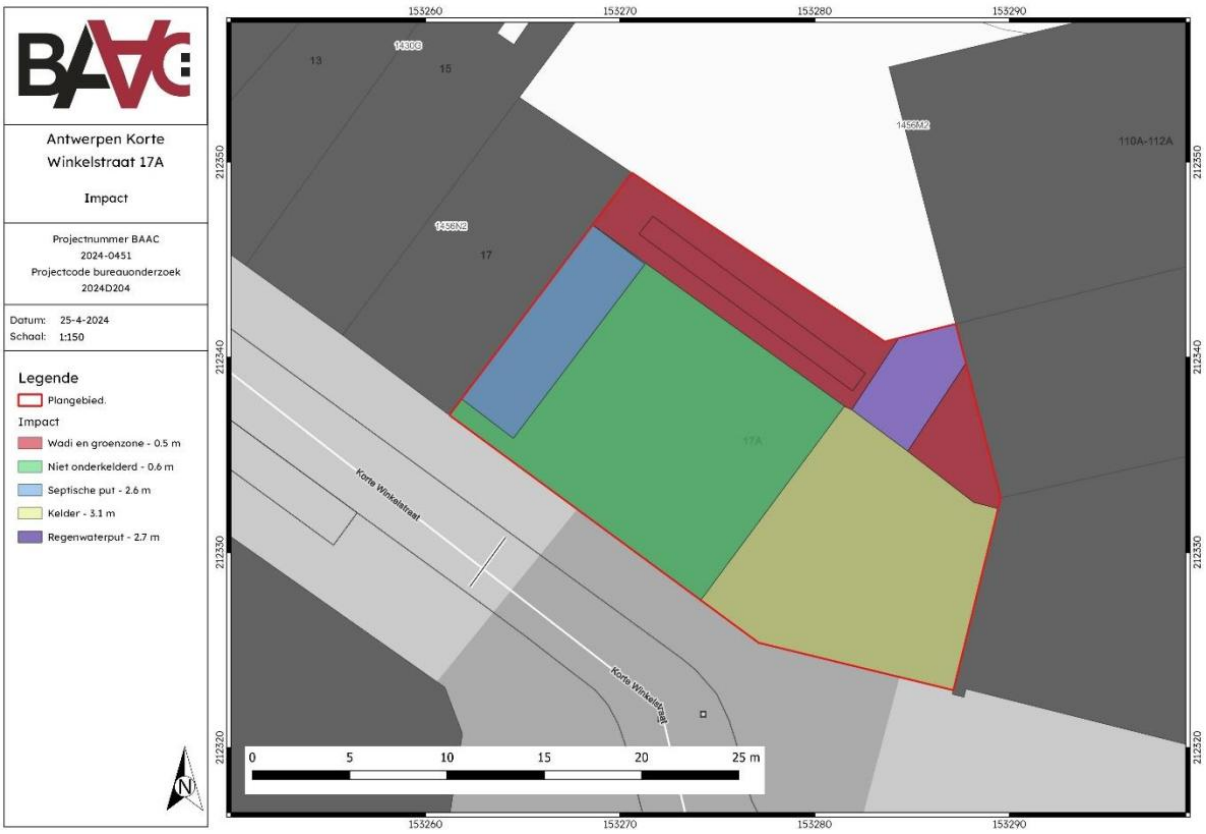
27m². De putten zullen de bodem verstoren tot een diepte tussen 2,6 m en 3,3 m diep. Hierbij zal een grote verstoring van het bodemarchief plaatsvinden. Dit is niet het geval bij de aanleg van de wadi met een beperkte diepte van 0,5 m, aangezien de locatie van de wadi zich boven één van de uit te breken kelders situeert, en er dus geen nieuwe verstoring zal plaatsvinden.

Voor de aanleg van de septische putten en regenwaterput dient rondom een buffer ingerekend te worden. Het gaat namelijk om ronde structuren die een rechthoekige, grotere put nodig zullen hebben voor de aanleg ervan.

Figuur 3: Plangebied met aanduiding te slopen kelders[5]

[5] *Ibid.*

Figuur 4: Impact van de geplande werken[6]

Werkwijze en strategie

1.1.5 Methode en technieken

Algemene bepalingen

Het archeologisch onderzoek bestaat uit een opgraving. Het gaat hierbij om twee verschillende zones. In totaal zal 188 m² onderzocht worden. Voor de algemene vereisten waaraan de opgraving dient te voldoen, wordt verwezen naar het hoofdstuk 15 in de Code van Goede Praktijk. Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk hoofdstukken 14 en 15.

Er wordt aangeraden om zo groot mogelijke oppervlaktes in een enkele beweging bloot te leggen. Op deze manier kunnen de interne relaties tussen afzonderlijke sporen zichtbaar gemaakt worden. Doch moet bij het kiezen van de oppervlakte van de werkputten gekozen worden voor een dergelijke omvang dat ze niet té groot worden en de sporen te lang onderworpen zijn aan degradatie door mogelijke regen, droogte of vorst.

Opengelegde opgravingsvlakken mogen niet betreden worden met kraan of ander zwaar materiaal. Er wordt dagelijks voorzien in een volledige opmeting van werkputten en sporen. Dit betekent dat een recent en aangevuld grondplan beschikbaar is.

De aanleg van profielen is volledig te bepalen door de veldwerkleider, maar noodzakelijk gezien het ontbreken van vooronderzoek. Bij erfgreppels en andere lineaire structuren die de

[6] *Ibid.*

opgravingszone uitlopen, wordt een profiel aangeraden om de relatie met de bodem te kunnen bepalen.

Een zone kan vrijgesteld worden indien blijkt dat het bodemarchief grootschalig en tot op de nieuwe verstoringsdiepte reeds verstoord is. Dit kan pas bepaald worden gedurende de uitvoering van het onderzoek. Een (her)evaluatie en aanpassing van de contour van de impactzones is dus, mits voldoende onderbouwing, tijdens het onderzoek mogelijk.

Specifieke methode

Sloopwerken bestaande bebouwing

De voorafgaande sloop van de gebouwen zal zich beperken tot de delen van de gebouwen die zich boven het maaiveld bevinden. Enkel de vloerplaten en verharding mogen verwijderd worden. Dit is eveneens het geval ter hoogte van de uit te breken kelders waar alles uitgebroken mag worden tot t.e.m. het vloerniveau. Onderliggende stabilisatielagen of fundering mogen pas tijdens of na uitvoering van het archeologisch onderzoek worden verwijderd.

Registratie bodem en stratigrafie

Bij een opgraving worden bodem en stratigrafie zo volledig mogelijk geregistreerd.

Archeologische niveaus

Binnen de concrete regie die onder de bevoegdheid valt van de archeologisch veldwerkleider, valt ook de aanleg van archeologische vlakken. Het is de archeologisch veldwerkleider die bepaalt wanneer en hoe diep een archeologisch vlak aangelegd wordt. Het onderzoek eindigt op de diepte van de geplande ingrepen.

De graafmachine die gebruikt wordt voor het aanleggen van de werkputten en opgravingsvlakken is van een type dat toelaat zowel horizontale vlakken aan te leggen als de stratigrafie te volgen en dat geen schade toebrengt aan de aangetroffen sporen. De graafbak heeft geen tanden. Er worden kleinere graafbakken voorzien om puinvullingen of verstoringen machinaal te verwijderen.

Indien relevante sporen worden aangetroffen, dienen deze zo volledige mogelijk geregistreerd en onderzocht te worden. Andere archeologische sporen en structuren worden volgens de richtlijnen van de C.G.P. geregistreerd en gedocumenteerd.

Spoorregistratie

Een volledige opmeting van de werkput en sporen wordt voorzien. Dit betekent dat een recent en aangevuld grondplan beschikbaar is. Omvangrijke sporen worden slechts gecoupeerd of in diepteniveaus opgegraven tot op het volgende vlak, en pas verder gecoupeerd of in diepteniveaus opgegraven na het aanleggen en registreren van dat volgende vlak. Bij het aanleggen van diepere opgravingsvlakken worden geen sporen uit het hoger liggende vlak ongedocumenteerd weggegraven. Gebouwde archeologische structuren worden niet uitgebroken tenzij dit noodzakelijk is voor het verder onderzoek.

Sporen en structuren die zich ter hoogte van de bodem van de graafwerken bevinden, worden niet destructief geregistreerd. Vervolgens worden er maatregelen genomen om de conservatie van deze vloeren tijdens en na de uitvoer van de graafwerken. Ze worden op zijn minst afgedekt met een geotextiel. Indien tijdens de uitvoer van het onderzoek blijkt dat er

(onverwachte) bijkomende maatregelen nodig zijn voor het behoud van deze sporen, worden ook deze uitgevoerd.

Vondsten

Vondsten worden gescheiden ingezameld per spoor en per vondstcategorie. Bij het met de hand inzamelen van vondsten wordt compleetheid nagestreefd. Een uitzondering op de regel dat alle vondsten worden ingezameld, met name door het niet inzamelen of selectief inzamelen van bepaalde vondsten of vondstcategorieën, kan gemaakt worden op basis van de vondstendensiteit of -aard, en de vraagstellingen uit de bekrachtigde archeologienota, de bekrachtigde nota, de toelating, of de voorwaarden bij deze drie. Ingezamelde vondsten worden nooit op het terrein achtergelaten.

Overleg archeologie – uitvoerder graafwerken

Om de regie van de graafwerken af te stemmen op de regie van de archeologische opgraving, is het aangewezen een overlegmoment te organiseren voor de start van het onderzoek. Op dit overlegmoment kan ook de timing, planning en overige logistiek van het onderzoek bepaald worden. Voorafgaand aan de opgraving is eveneens een overlegmoment met de initiatiefnemer en aannemer van de werken aan te raden.

Natuurwetenschappelijk onderzoek

De veldwerkleider beslist op welke manier de staalname wordt aangepakt en of het nodig is een natuurwetenschapper te betrekken, rekening houdend met het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Hoofdstuk 20 in de Code van de Goede Praktijk bespreekt uitvoerig het natuurwetenschappelijke onderzoek bij opgravingen. Voor bemonsteringsstrategie wordt verwezen naar hoofdstuk 20.3 van de Code van Goede Praktijk. Ook het assessment van de staalnames gebeurt volgens de Code van Goede Praktijk. De relevante stalen worden bepaald na advies van de gespecialiseerde laboratoria, rekening houdend met het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

1.1.6 Organisatie van het onderzoek

Het onderzoek werd uitgevoerd tussen 28 augustus 2025 en 18 mei 2026 onder leiding van erkende archeoloog Inger Woltinge. Zij werd hierbij bijgestaan door archeoloog en assist-bodemkundige Toon De Herdt. Er werden twee werkputten aangelegd.

De opgravingsvlakken werden aangelegd met behulp van een kraan op rupsbanden van 10 ton met een gladde graafbak van 1,80 m. Van alle opgravingsvlakken werden overzichtsfoto's gemaakt. De werkputten en sporen werden ingetekend door middel van een RTS van het type Geomax Zoom 80 en gedocumenteerd aan de hand van beschrijvingen. Opgravingsvlakken werden gedetecteerd met een metaaldetector. Indien een spoor zich tegen de putwand bevond, werd het werkputprofiel opgeschoond om de relatie tussen het spoor en de bodemhorizonten te registreren. Sporen-, foto- en vondstenlijsten werden digitaal geregistreerd in het veld. Gebruik makend van een GIS omgeving werden de verzamelde data verwerkt tot een gedetailleerd en overzichtelijk grondplan.

1.1.7 Afwijkingen uitvoer onderzoek

Afwijkingen t.a.v. de CGP

Het onderzoek werd volledig conform de Code van Goede Praktijk uitgevoerd.

Afwijkingen t.a.v. de specifieke methodologie

Uiteindelijk werd binnen het plangebied minder oppervlakte opgegraven dan voorzien. Bij de sloop van de bestaande kelders (Figuur 3) bleek dat het archeologische vlak zich op een diepte van ongeveer 3,0 m onder het maaiveld bevond (+5,56 m TAW, zie Figuur 9) De geplande nieuwbouw zou nergens opnieuw zo diep reiken. Het plaatsen van de nieuwe kelder (2,5 m -mv), van de septische putten (2,6 m -mv) was sowieso minder diep voorzien. De regenwaterputten vielen uiteindelijk minder diep uit dan op voorhand werd ingeschat (1,5 m -mv) en ook daar werd het archeologische vlak dus niet geraakt.

In het noordwesten van het plangebied werd na de sloop van de kelder een 19e eeuwse waterput geregistreerd, die werd uitgegraven in antropogene ophogingspakketten. Aangezien ook hier niet dieper zou worden gegraven werd de structuur geregistreerd, maar niet verder onderzocht.

Zodoende werd de opgraving uiteindelijk beperkt tot twee werkputten ter hoogte van de gesloopte kelders. Hoewel dit afwijkt van de bepalingen in het PvM van de nota[7] werd in datzelfde PvM reeds voorzien in eventuele afwijkingen. Zie onder meer volgende bepalingen:

- Een zone kan vrijgesteld worden indien blijkt dat het bodemarchief grootschalig en tot op de nieuwe verstoringsdiepte reeds verstoord is. Dit kan pas bepaald worden gedurende de uitvoering van het onderzoek. Een (her)evaluatie en aanpassing van de contour van de impactzones is dus, mits voldoende onderbouwing, tijdens het onderzoek mogelijk.
- Het onderzoek eindigt op de diepte van de geplande ingrepen.

1.1.8 Sampling, selectie- en inzamelstrategie vondsten en stalen

Selectiestrategie vondsten

Er werd geen selectie van de vondsten op het terrein doorgevoerd. Alle vondsten werden ingezameld, met uitzondering van deze aangetroffen in recente ophogingslagen.

Samplingstrategie stalen

Er werden geen sporen geattesteerd waarvan de bemonstering relevant was voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Er werden dan ook geen stalen genomen.

1.1.9 Inbreng specialisten en externe wetenschappelijke begeleiding

Actoren en specialisten

Veldwerk: Inger Woltinge en Toon De Herdt

Uitwerking en rapportage: Toon De Herdt

[7] *Ibid.*

2 Bodem en paleolandschap

Paleolandschappelijk en bodemkundig kader

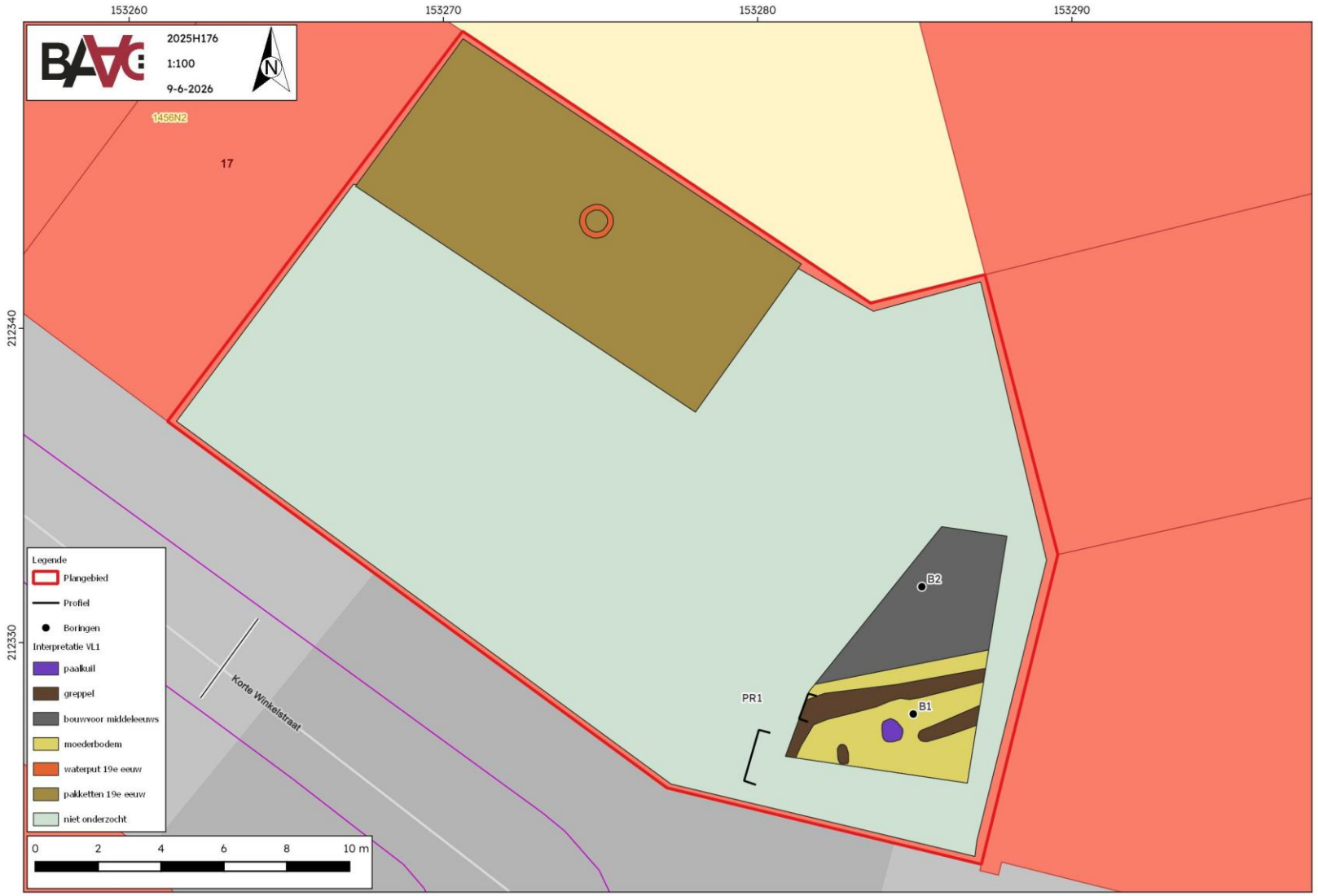
Het plangebied bevindt zich in het historische centrum van Antwerpen, vlakbij de Schelde. De stad maakt geo-archeologisch gezien deel uit van de Kempen. Op 500 m ten noordwesten van het plangebied stroomt de Schelde. Het plangebied ligt in de depressie van de Schijns-Nete.[8] Tussen Antwerpen en Herentals ligt het grote en lage zadeldal van de Schijn-Kleine Nete. In Antwerpen, op de westkant van het zadeldal komen Antwerpiaan- en Scaldisiaanzanden vaak op geringe diepte voor. Ten noorden van de stad dagzomen plio-pleistocene en oud-pleistocene zanden op geringe diepte. Dit is het geval bij de Zeeschelde op de rechteroever aan de Berendrechtsluis en in het Delwaidedok en op de linkeroever in de omgeving van de Kallosluis.

De omgeving van het plangebied wordt gekenmerkt door tertiaire afzettingen van de Formatie van Kattendijk en omgeven door de Formatie van Lillo. Beide formaties zijn mariene lithostratigrafische eenheden. De Formatie van Kattendijk bestaat uit middelmatig tot fijn glauconiethoudend zand. Deze formatie is soms kleihoudend en bevat soms schelpen. Aan de basis is vaak basaal grint te vinden met haaientanden, silexfragmenten en fosfaathoudende nodulen en beenderresten. De Formatie van Kattendijk is glauconietrijker dan de Formatie van Lillo. De overgang van de Formatie van Kattendijk naar de onderliggende Formatie van Diest of Formatie van Berchem is soms onduidelijk. In het noorden van het kaartblad Antwerpen, komt de Formatie van Kattendijk voor onder een bedekking van de Formatie van Lillo.[9]

Op de quartairgeologische kaart (1:50.000) is het plangebied gekarteerd als type !#, waarbij de “!” staat voor aangevulde, opgehoogde of afgegraven grond en de “#” voor herwerkte tertiaire lagen.[10] Dit vertaalt zich op de bodemkaart van Vlaanderen als bebouwde zone (OB). Dit type geeft een zwaar verstoorde antropogene bodem weer. De dichtstbijzijnde gronden op de rechter Scheldeoever die niet onder OB types vallen bestaan uit (s)Ugp gronden. Deze laatste zijn uiterst natte zware kleibodem zonder profiel met zand op geringe diepte (op minder dan 75 cm).[11]

Het plangebied bevindt zich ter hoogte van de afgebroken wal van de zogenaamde Spaanse omwalling, de 16e eeuwse verdedigingsstructuur rondom Antwerpen. Deze wal werd afgebroken vanaf 1864, maar de bouw ervan zal met zekerheid een grote impact hebben gehad op de ondergrond binnen het plangebied. Bij de opgraving van het aanliggende perceel net ten oosten van het plangebied bleek daar ook de 14e eeuwse stadsgracht deels bewaard. De wal van de 14e eeuwse stadsmuur zou zich ter hoogte van het plangebied hebben bevonden. Ook dit moet een grote verstoring van de ondergrond in het plangebied teweeg hebben gebracht.[12]

[8] De Moor & Mostaert 1993
[9] Jacobs et al. 2010; Dov Vlaanderen 2026b
[10] Adams et al. 2002
[11] Dov Vlaanderen 2026c
[12] Van Roy & Yperman 2022

Figuur 5: Algemeen sporenplan VL1 met aanduiding van de locaties van het profiel en de boringen

Bodemkundige profielregistraties

2.1.1 Beschrijving bodemkundige profielregistraties

Er werd één enkel profiel geregistreerd, PR1 (Figuur 5, Figuur 6).

De bodem was opgebouwd uit een ophogingspakket dat bestond uit een mengeling van geel zand, puin en schelpresten. Daaronder was een meer homogeen grijs pakket aanwezig, dat middeleeuwse scherven bevatte, natuursteen en baksteenbrokjes. Dit pakket betreft waarschijnlijk de laatmiddeleeuwse bouwvoor. Daaronder kwam de moederbodem tevoorschijn. Deze bestond uit matig fijn, goed gesorteerd bruingeel zand met glauconietspikkels, waarschijnlijk eolisch afgezet.

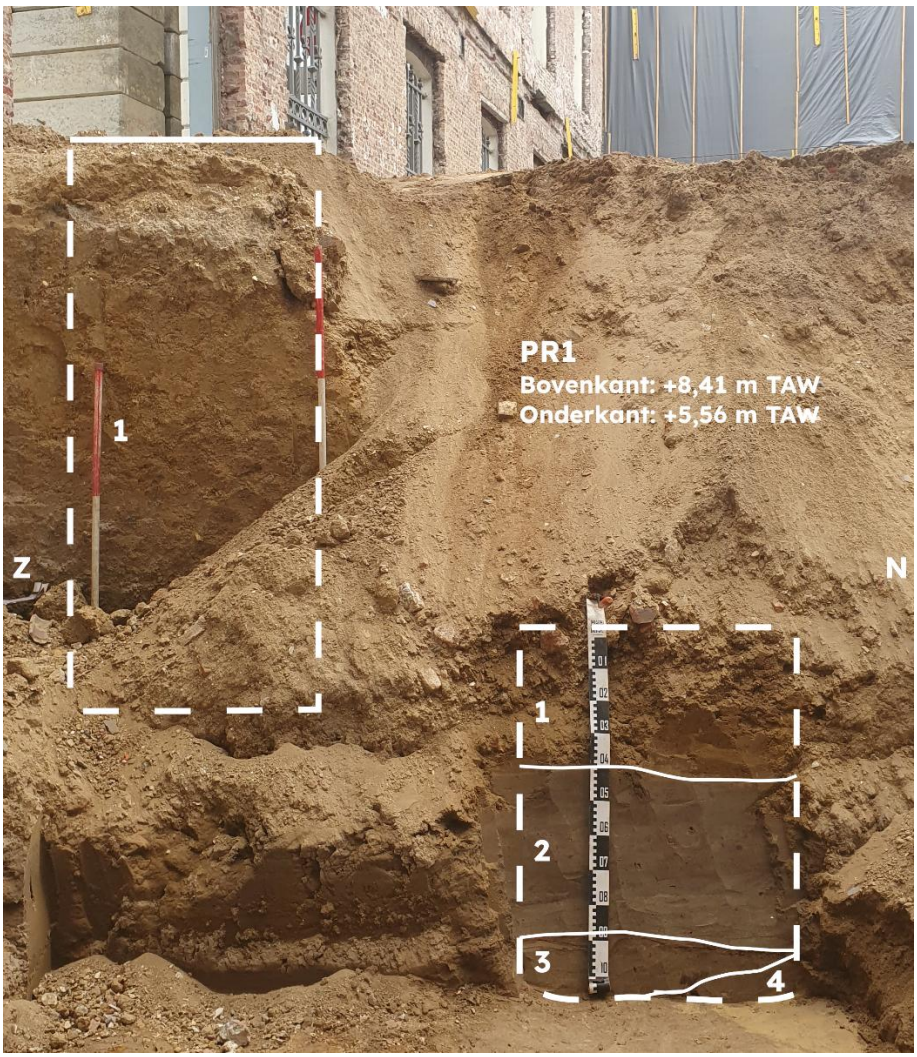
Vanaf vlak 1 werd op twee locaties geboord tot 100 cm diepte. Boring 2 (Figuur 8) werd gezet in de restant van de laatmiddeleeuwse bouwvoor die nog aanwezig was in het noorden van WP1. Boring 1 (Figuur 7) werd uitgevoerd tussen de sporen in het zuidelijke deel. Onder de glauconiethoudende zandige moederbodem volgde een laag met hetzelfde zand, maar vermengd met kleibrokjes, die oranje kleurden door de gley. Uiteindelijk volgde een laag kleiig zand dat zeer veel glauconiet bevatte. De onderste laag betreft waarschijnlijk het tertiaire substraat van de formatie van Lillo. Daarboven komt een deels herwerkt pakket voor.

Tabel 1 : Overzicht profiel PR1[13]

PR 1 **+ 8,41 m TAW**

Horizont	Diepte (cm)	Horizont	Kleur	Textuur	Andere
1	0	^C	LBRGE	Z, Z5	Ophogingslaag, PO3, SR2
2	220	Apb	GR	Z, Z4	Begraven bouwvoor, H2, FE1, AW
3	270	S1001	GRBR	Z, Z4	Gedempte gracht, H2
4	270	C	LBRGE	Z, Z4	glauconiethoudend
	285				

[13] Tabel met toelichting van de afkortingen opgenomen als bijlage 0

Figuur 6 : Foto van PR1

Tabel 2 : Overzicht boring 1[14]

PR 1 + 5,55 m TAW

Horizont	Diepte (cm)	Horizont	Kleur	Textuur	Andere
1	0	C1	LBRGE	Z, Z4	glauconiethoudend
2	35	Cg2	BRGE	Z, Z4	glauconiethoudend, KB, FE2
3	70	C3	GNGE	Se, Z4	glauconietrijk, tertiair substraat
	100				

[14] Tabel met toelichting van de afkortingen opgenomen als bijlage 0

Figuur 7 : Foto van boring 1, van 0 cm (links), tot 100 cm (rechts) onder VL1

Tabel 3 : Overzicht boring 2[15]

Boring 2 + 5,66 m TAW

Horizont	Diepte (cm)	Horizont	Kleur	Textuur	Andere
1	0	Apb	GR	Z, Z4	Restant bouwvoor, H2, FE1, AW
2	20	C1	LBRGE	Z, Z4	glauconiethoudend, bovenaan geoxideerd
3	60	Cg2	BRGE	Z, Z4	glauconiethoudend, KB, FE2
4	90	C3	GNGE	Se, Z4	glauconietrijk, tertiair substraat
	100				

Figuur 8 : Foto van boring 2, van 0 cm (links), tot 100 cm (rechts) onder VL1

Interpretatie bodem en paleolandschap

Ondanks de ligging van het plangebied in een druk bebouwde zone in het centrum van de stad en de nabijheid van de laatmiddeleeuwse en 16e eeuwse omwalling van de stad, waarvan werd verwacht dat de aanleg grootschalige verstoringen met zich mee had gebracht, bleek het middeleeuwse loopniveau nog bewaard binnen het plangebied.

Het puinrijke ophogingspakket (PR1, laag 1) bevatte geen duidelijke dateerbare vondsten en kon zodoende niet precies worden gedateerd. Mogelijk betreft het grond die in de 16e eeuw werd opgebracht bij de aanleg van de Spaanse omwalling en de achterliggende wal. Het zou ook kunnen gaan om een nivelleringspakket dat in de 19e eeuw werd opgebracht bij de aanleg

[15] Tabel met toelichting van de afkortingen opgenomen als bijlage 0

van het pand uit 1888 waarvan de kelders net werden afgebroken. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om een combinatie van beiden en werd de 16e eeuwse wal deels gebruikt om de omliggende percelen bouwrijp te maken voor nieuwbouw langs de nieuw aangelegde Leien in de 19e eeuw.

Onder dit puinrijke ophogingspakket werd een homogene, grijze bouwvoor geattesteerd. De bouwvoor bevatte enkele laatmiddeleeuwse scherven. Twee reducerend gebakken scherven gedraaid grijs aardewerk en een wandje uit protosteengoed. Onder de begraven bouwvoor werd geen bodemvorming geattesteerd.

3 Sporen en structuren

Inleiding

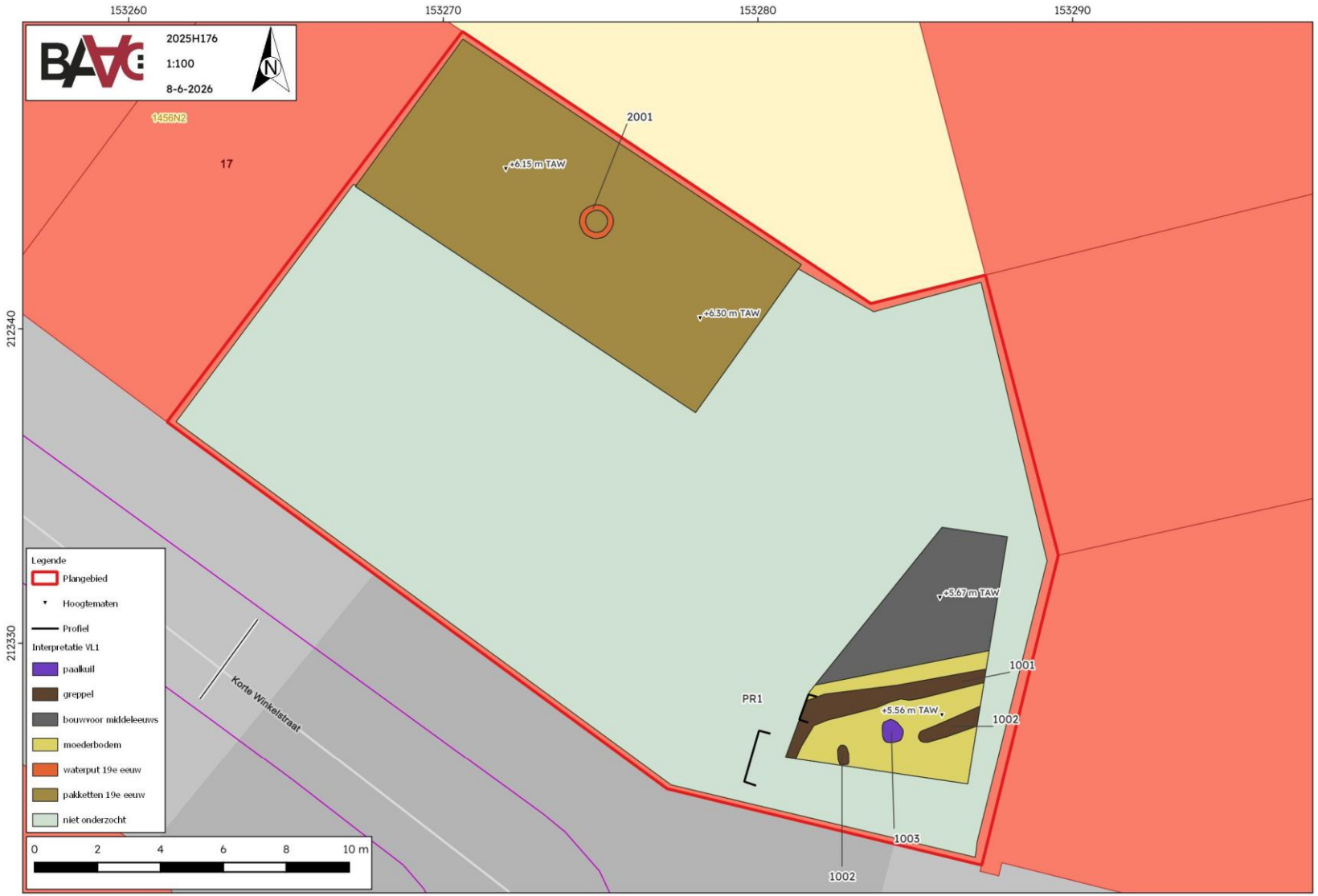
Dit hoofdstuk omvat een assessment en analyse van de sporen en structuren. Het assessment wordt opgemaakt onder hoofdstukken 0 tot en met 0. Deze hoofdstukken omvatten een algemene beschrijving van de archeologische site, de stratigrafie en een overzicht en opsomming van de aangetroffen sporen en structuren. Uit deze hoofdstukken volgt een analyse die beschreven wordt door middel van hoofdstuk 0, waar een interpretatie gegeven wordt aan de aangetroffen sporen en structuren en de opbouw van de site wordt beschreven.

Manifestatie archeologische site aan huidig oppervlak

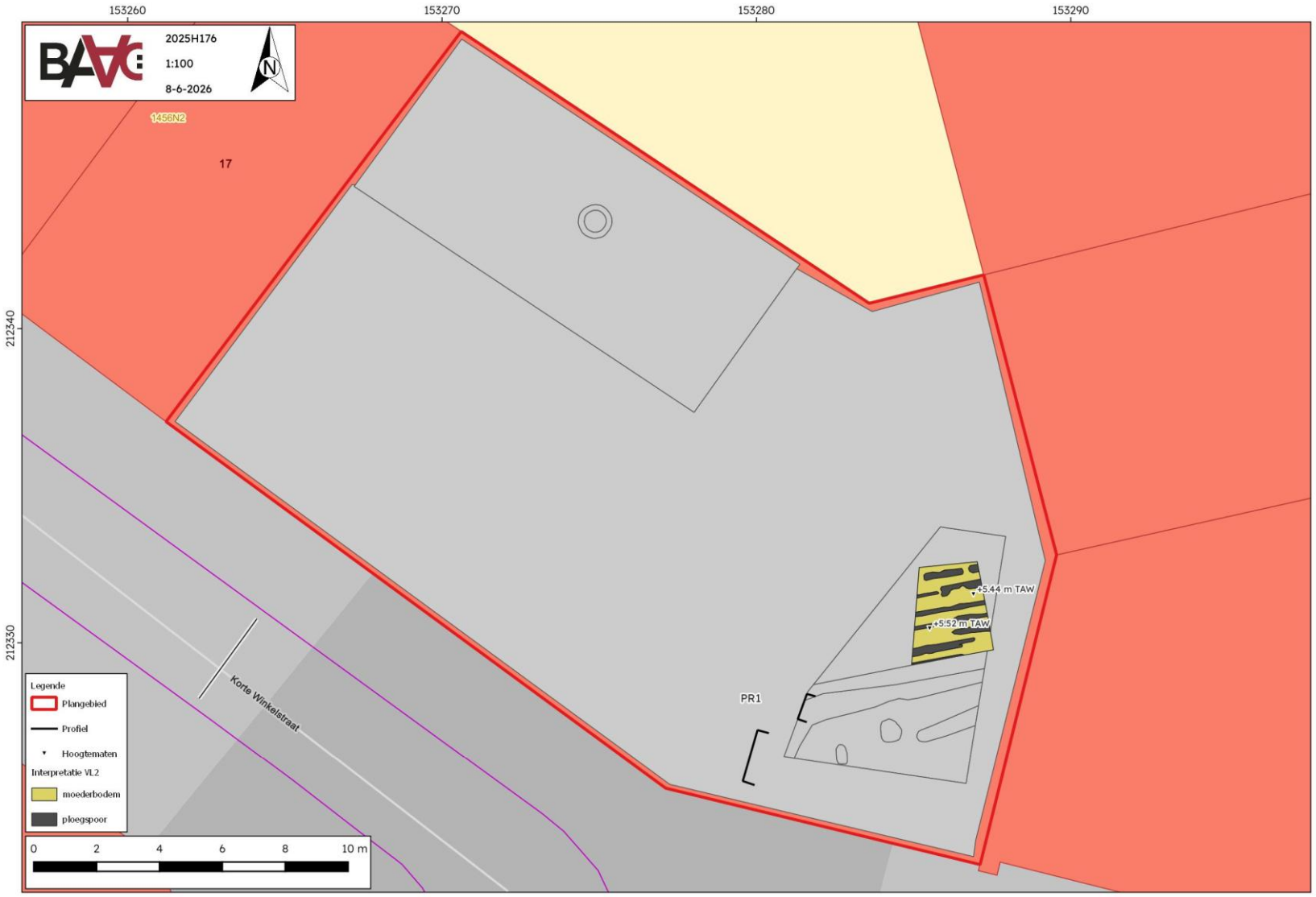
Er werden geen sporen, structuren of archeologische ensembles aangetroffen aan het oppervlak van het onderzoeksterrein.

Stratigrafie van de site

De putten werden aangelegd tot een diepte van +5,56 tot +5,44 m TAW (WP1) en +6,15 tot +6,30 m TAW (WP2)(Figuur 9, Figuur 10).

Figuur 9: Algemeen sporenplan VL1 met aanduiding van hoogtematen op het GRB

Figuur 10: Algemeen sporenplan VL2 met aanduiding van hoogtematen op het GRB

Beschrijving sporenbestand

Tabel 4: Spoortypes en aantallen

SPOORTYPE	AANTAL
PAALKUIL	1
GREPPEL	2
WATERPUT	1

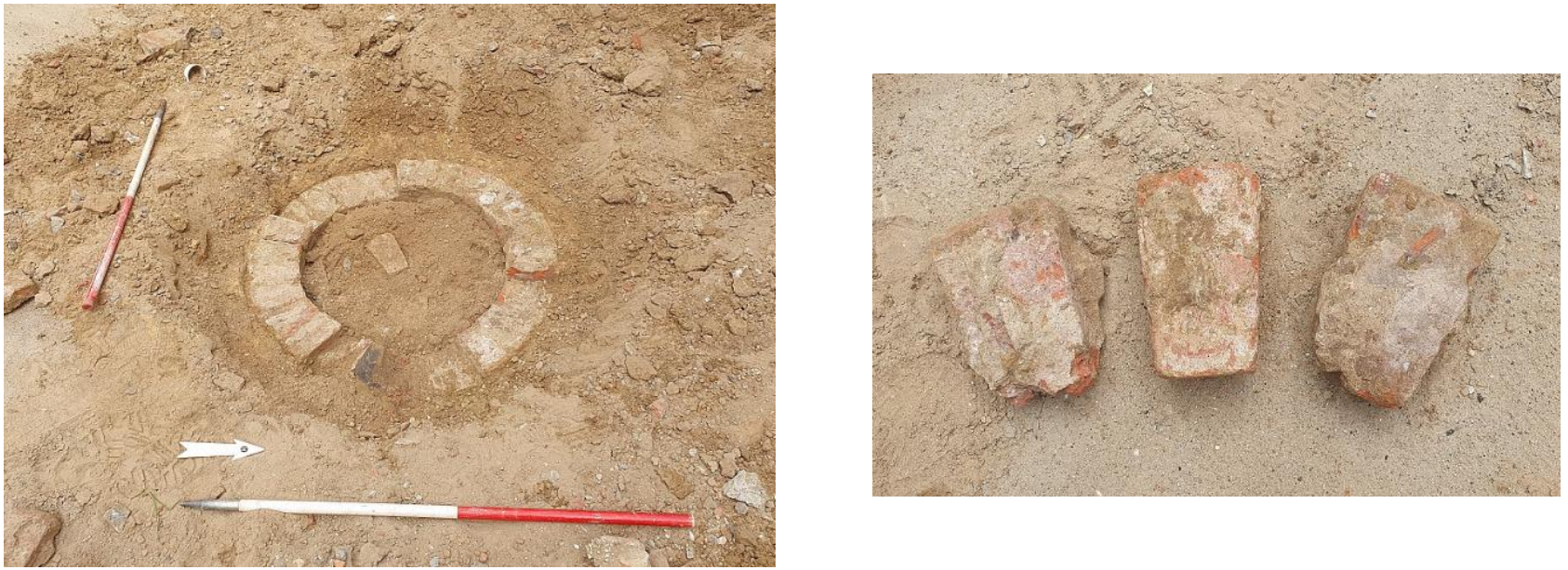
Het meest opzienbarende spoor dat werd aangetroffen bij de opgraving is de paalkuil S1003. In het vlak ging het om niet meer dan een licht bruingrijze ovale vlek van maximaal 72 cm doorsnede (Figuur 11). Bij het couperen bleek het spoor 14 cm diep bewaard. Het bevatte een scherf in handgevormd aardewerk. Vanwege de slechte bewaring van de vondst kan ze niet nader worden gedateerd dan ijzertijd tot vroeg-Romeinse periode. Toch gaat het hier om een zeldzame getuige van vroege bewoning aan de Scheldeoevers ter hoogte van Antwerpen.

Andere sporen in WP1 betroffen zeer ondiep bewaarde grachtjes (S1001 en S1002, Figuur 13), met een grijsbruine vulling en dezelfde oriëntatie als ploegsporen die in het noorden van de werkput werden geattesteerd bij de aanleg van een tweede vlak (Figuur 14). Mogelijk gaat het om drainage- of perceelsgrachten. Door een gebrek aan vondstmateriaal konden deze grachten niet worden gedateerd. Mogelijk gaan ze terug tot de volle middeleeuwen, wanneer de terreinen langs de Korte Winkelstraat zich nog buiten de stad bevonden en ze nog in gebruik waren als akker.

In WP2 werd een 19e eeuwse waterput aangetroffen (S2001, Figuur 12). Deze was opgebouwd uit taps toelopende bakstenen en cementmortel. Hij was uitgegraven in de postmiddeleeuwse ophogings-pakketten van puin- en schelprijk geel zand.

Figuur 11: vlakfoto en coupefoto van S1003.

Figuur 12: Waterput S2001 en detail van de gebruikte taps toelopende bakstenen.

Figuur 13: Fototvan WP1 vlak 1, met links een restant van de laatmiddeleeuwse bouwvoor en rechts de restanten van de mogelijke drainagerachten rondom de oudere paalkuil S1003.

Figuur 14: Foto van WP1 vlak 2, met de ploegsporen die onder de bouwvoor bewaard waren.

Interpretatie sporen en structuren

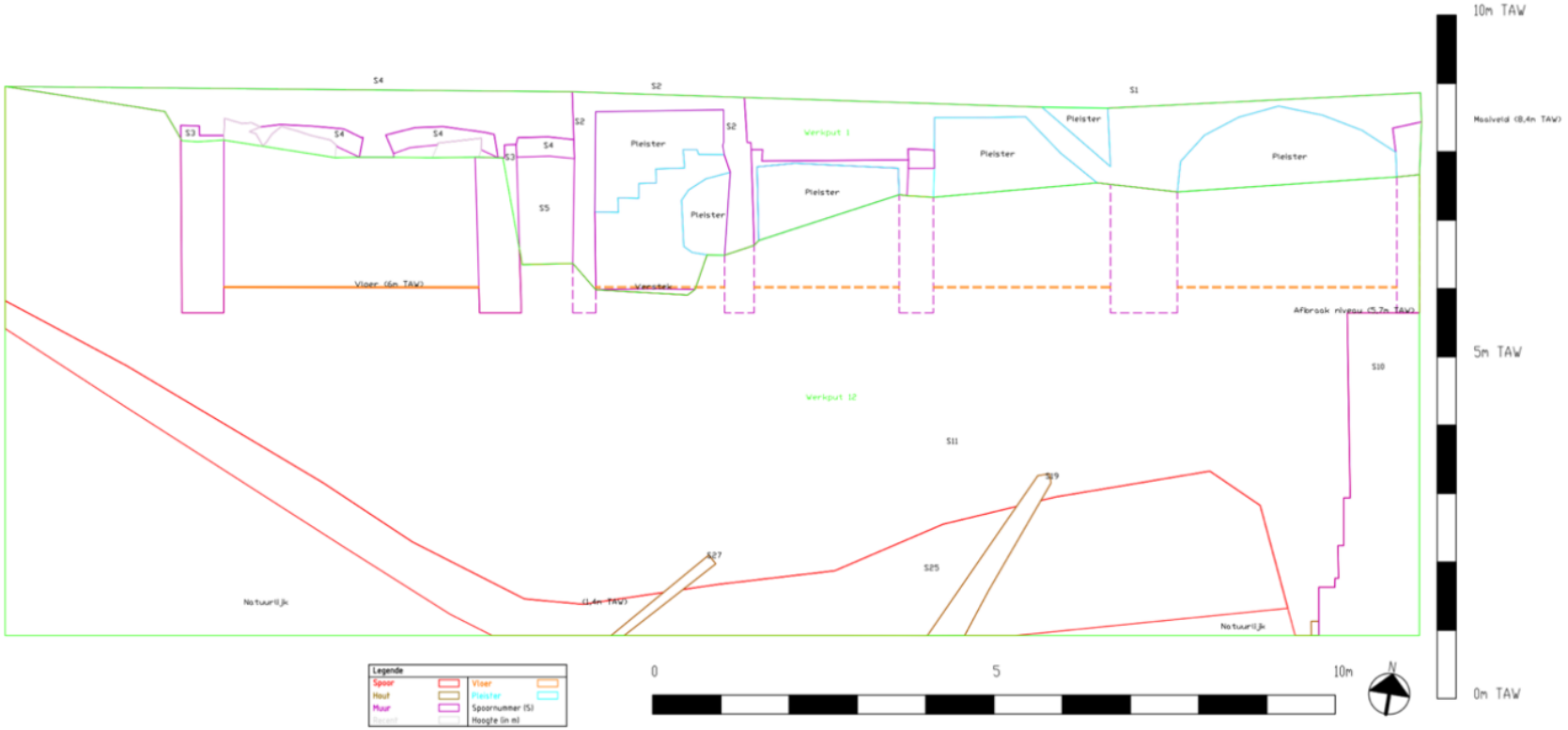
Vóór de bouw van de 14e eeuwse omwalling lag het terrein buiten de stad, in de buurt van één van de belangrijkste invalswegen, ter hoogte van het gehucht 'Kipdorp'. Vanaf de vierde stadsuitbreiding moet de grens van de stad door het terrein hebben gelopen. Dit werd bevestigd bij onderzoek in 2020 op het aanpalende perceel (Korte Winkelstraat 19), waarbij de stadsgracht uit de 14e eeuw werd gedocumenteerd.[16] Aan de stadszijde zou een wal of een muur worden verwacht, naar analogie met de wal die werd geattesteerd aan de Tabaksvest bij onderzoek in 2015[17]. De stadsmuur moet zich hebben bevonden ter hoogte van de grens tussen Korte Winkelstraat 17A en 19, maar werd niet aangetroffen. De middeleeuwse gracht ter hoogte van Korte Winkelstraat 19 en het archeologische vlak ter hoogte van Korte Winkelstraat 17A werden beide afgedekt door een ophogingspakket dat kan worden gelinkt aan de bouw van de nieuwe omwalling in de 16e eeuw (zie Hoofdstuk 0 Interpretatie bodem en paleolandschap). Waarschijnlijk werd de middeleeuwse stadsmuur afgebroken in het kader van de werken aan die zogenaamde Spaanse omwalling. Op kadastrale plannen uit de 19e eeuw werd de locatie van de pas afgebroken Spaanse omwalling aangeduid ter hoogte van het plangebied (Figuur 18, Figuur 19).

De aanwezigheid van de stadsmuur in de middeleeuwen en later de wal van de Spaanse omwalling zorgden ervoor dat het plangebied tot in de 19e eeuw gevrijwaard bleef van bebouwing. Na de afbraak van de Spaanse omwalling vanaf 1864 werd het terrein bouwrijp gemaakt en in 1888 werd er voor het eerst gebouwd. De dorpel van dat gebouw bevond zich ter hoogte van het hedendaagse maaiveld, op ongeveer +8,5 m TAW, bijna drie meter hoger dan het archeologische vlak en het maaiveld uit de middeleeuwen. Zelfs met de bouw van kelders in de 19e eeuw werd het vlak niet verstoord, waardoor de restanten van nog oudere bewoning uit de ijzertijd of Romeinse periode bewaard konden blijven.

Ook met de uitvoering van de huidige plannen zal het archeologische vlak dat onder de ophogingslagen uit 16e en 19e eeuw bewaard was gebleven, niet worden verstoord.

De waterput in werkput 2 (S2001) werd uitgegraven in de ophogingslagen uit de 16e en 19e eeuw. Vergelijkbare structuren werden geattesteerd ter hoogte van de Korte Winkelstaat 19. Daar werd aangenomen dat het ging om waterputten onderin kelders, die later werden toegedekt. Ook binnen het plangebied werd de waterput gevonden onder een kelder uit de 19e eeuw.

[16] Van Roy & Yperman 2022
[17] Hendriks & Woltinge 2016

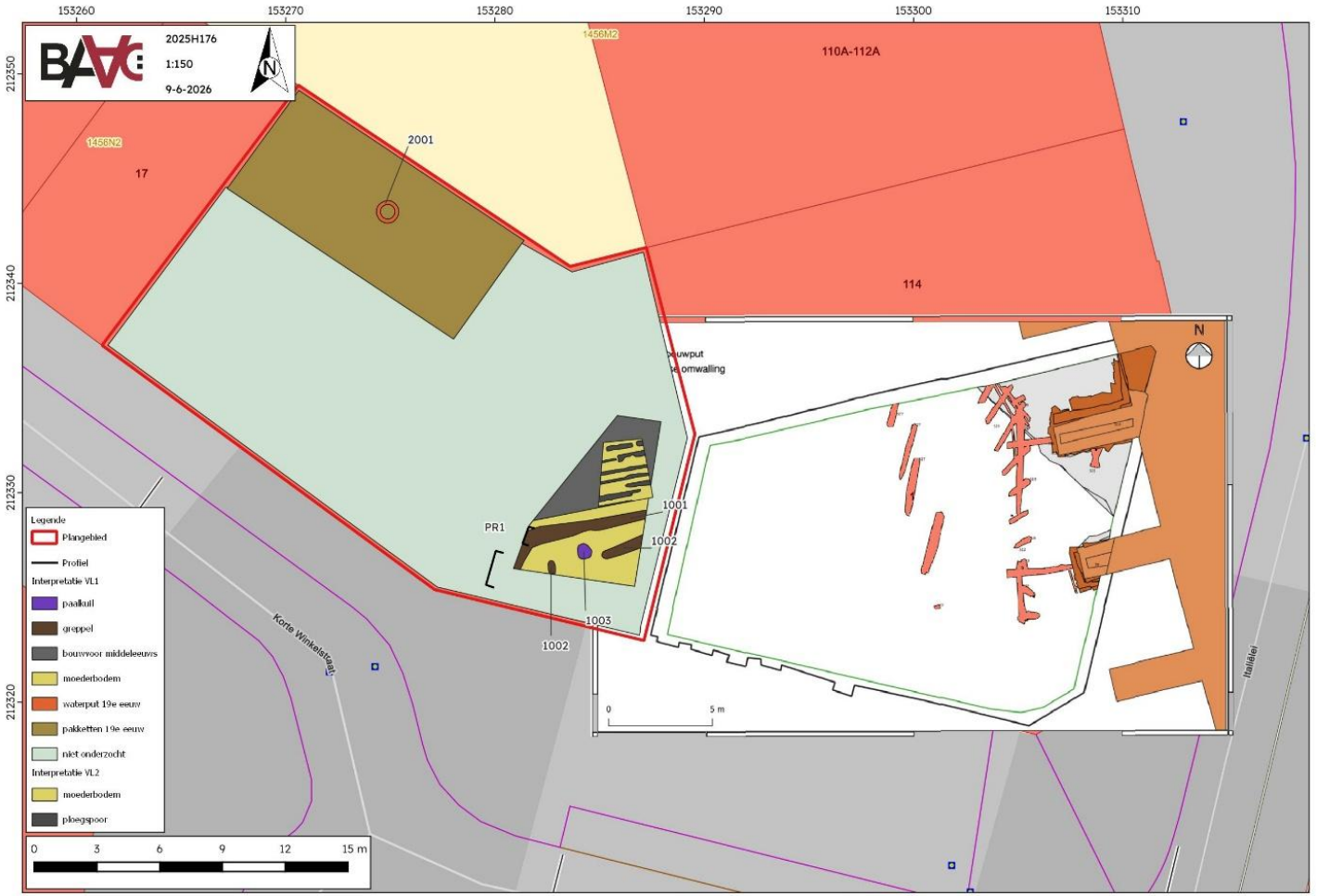
Figuur 15: Samengestelde profieltekening langs de noordrand van de bouwput ter hoogte van de Korte Winkelstraat 19, met onderaan in het rood de vulling van de middeleeuwse stadsgracht en in het oosten in het paars de muur van de Spaanse omwalling.[18]

[18] Van Roy & Yperman 2022

Figuur 16: Afdruk van de donkere vulling van de middeleeuwse stadsgracht en de gele dempingspakketten uit de 16e eeuw op de secanspalenwand langs de noordkant van de bouwput ter hoogte van de Korte Winkelstraat 19. [19]

[19] *Ibid.*

Figuur 17: Opgravingsplan van de Korte Winkelstraat 19[20] naast het huidige plangebied. In het uiteste oosten werden restanten van de 16e eeuwse stadsmuur gevonden. Centraal een houten constructie die waarschijnlijk dienst deed tijdens de aanleg van die 16e eeuwse omwalling.

[20] *Ibid.*

Figuur 18: Kadasterplan van Aloïs Scheepers met weergave van de Spaanse omwalling, het plangebied bevindt zich binnen de rode ovaal.[21]

[21] Felixarchief 2025

Figuur 19: Detail kadasterplan van Aloïs Scheepers met weergave van de Spaanse omwalling, het plangebied bevindt zich binnen de rode rechthoek. [22]

[22] Felixarchief 2025

4 Vondsten

Administratieve gegevens

Tijdens de opgraving werden twee vondstnummers uitgeschreven, beide voor aardewerk.

Methode en technieken

Per spoornummer zijn alle vondsten bekeken en ingevoerd in de vondstdeterminatietabel. Zo werd eerst gekeken naar de vondstcategorie, vervolgens naar de dominante deelcategorie, waarna de belangrijkste gegevens m.b.t. de vondsten genoteerd werden. Er is ook getracht om de vondsten van een preliminaire datering te voorzien.

Volgende binnen BAAC Vlaanderen aanwezige materiaalspecialisten werden geraadpleegd: R. Bakx voor het handgevormde aardewerk en B. vergauwen voor het (post)middeleeuwse aardewerk.

Inventaris

Voor de inventaris wordt verwezen naar de assessmenttabel, Tabel 5, waarin alle data per vondstnummer is verzameld. Uit deze inventaris blijkt dat tijdens het proefsleuvenonderzoek slechts vijf aardewerkfragmenten zijn aangetroffen. Het gaat daarbij hoofdzakelijk om materiaal uit de Romeinse tijd en uit de ijzertijd.

Tabel 5: Assessmenttabel aardewerk en bouwkeramiek[23]

vnr	werkput	spoor	vondstcategorie	dominante deelcategorie	bewaring	fragmentatie	telling	chronologie	bijzondere kenmerken
1	1	1003	AW	HGV	slecht	hoog	2	IJT-ROM	Te kleine kruimels, potgruis verschraald
2	1	Apb	AW	GRIJS	goed	matig	3	ME	Twee fragmenten gedraaid grijs, een fragment proto-steengoed – 13e eeuw

Interpretatie

De vondstcollectie is zeer beperkt, maar vertegenwoordigt desalniettemin twee chronologische groepen. Ten eerste zijn er de kleine fragmenten handgevormd aardewerk (Figuur 20), die gedateerd kunnen worden in de ijzertijd tot in de Romeinse periode. De twee fragmentjes werden samen in een grijze paalkuil gevonden, die zo mogelijk de oudste bewoningsfase van de site vertegenwoordigt.

Het middeleeuwse aardewerk werd gevonden in de grijze laag die de moederbodem bedekt en vermoedelijk geïnterpreteerd kan worden als de middeleeuwse, begraven bouwvoor. Het

[23] Gebruikte afkortingen: AW Aardewerk, HGV Handgevormd, GRIJS Gedraaid grijs, IJT IJzertijd, ROM Romeinse tijd, ME Middeleeuwen

gaat om twee fragmenten gedraaid grijs aardewerk, dat in Antwerpen tot in de 15e eeuw in gebruik was, en een fragmentje protosteengoed, dat scherper te dateren valt (Figuur 21). Dit type aardewerk kende namelijk een korte gebruiksperiode vanaf 1200 tot ongeveer 1280, wanneer het plaats moest maken voor het harder gebakken steengoed.

De datering van de middeleeuwse scherven uit de bouwvoor in de 13e eeuw lijkt de theorie te ondersteunen dat de vindplaats vanaf de 14e eeuw, met de bouw van de stadsmuur, werd afgedekt.

De ingezamelde vondsten hebben geen conservatie of behandeling nodig. Ze hebben in de eerste plaats een waarde als chronologische marker voor de antropogene sporen. De vondsten hebben hun informatiewaarde hier dan ook reeds behaald.

Figuur 20: Fragmenten handgevormd aardewerk, VNR1

Figuur 21: Fragmenten middeleeuws aardewerk, VNR2

Bewaring en deponering

Alle ingezamelde vondsten werden aan een basisregistratie, assessment en eventuele analyse onderworpen en voorlopig bewaard volgens de beschreven methoden in de Code van Goede Praktijk.

Op basis van de waardering van het vondstenbestand en de bepaling van de mogelijkheden tot exploitatie van kenniswinst kon bepaald worden dat gezien het feit dat er tot op heden slechts weinig breedschalig onderzoek heeft plaatsgevonden in de directe omgeving van het plangebied, met name wat betreft op handgevormd aardewerk, en dat de gegevens van deze opgraving mogelijk tot bijkomende inzichten kunnen leiden bij verdere studie van het vondstmateriaal in combinatie met de gegevens van eerdere en eventuele toekomstige opgravingen in de omgeving, lijkt het deselecteren van de vondsten op dit moment niet opportuun.

De selectie of deselectie gebeurde door de erkende archeoloog in samenspraak met de materiaalspecialisten en met goedkeuring van de zakelijkrechthouders. Zakelijkrechthouders (dit zijn eigenaars, erfpachters, vruchtgebruikers, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers van een archeologisch ensemble moeten dit in één geheel bewaren, in goede staat behouden en beschikbaar houden voor wetenschappelijk onderzoek. Eigenaars kunnen zelf deze verantwoordelijkheid dragen of het ensemble overdragen aan een erkend onroerenderfgoeddepot. (zie artikel 5.2.1 en 5.2.2 van het Onroerenderfgoeddecreet).

5 Stalen

Er werden geen grondstalen genomen voor verdere analyse ten behoeve van absolute dateringen (14C, OSL), micromorfologisch onderzoek, textuuranalyse of palynologisch onderzoek. Het aanwenden van deze technieken valt niet binnen de doelstelling van dit vooronderzoek.

6 Synthese onderzoeksresultaten

Datering en interpretatie van de archeologische site

De aanwezigheid van de stadsmuur in de middeleeuwen en later de wal van de Spaanse omwalling, zorgden ervoor dat het plangebied tot in de 19e eeuw gevrijwaard bleef van bebouwing. Na de afbraak van de Spaanse omwalling vanaf 1864 werd het terrein bouwrijp gemaakt en in 1888 werd er voor het eerst gebouwd. De dorpel van dat gebouw bevond zich ter hoogte van het hedendaagse maaiveld, op ongeveer +8,5 m TAW, bijna drie meter hoger dan het archeologische vlak en het maaiveld uit de middeleeuwen. Zelfs met de bouw van kelders in de 19e eeuw werd het vlak niet verstoord, waardoor de restanten van nog oudere bewoning uit de ijzertijd of Romeinse periode bewaard konden blijven.

De onderzoeksresultaten in een ruimer archeologisch, historisch en cultureel kader

De aanwezigheid van handgevormd aardewerk is eerder uitzonderlijk voor de Antwerpse binnenstad en zeker voor de omgeving van de Kipdorp. Een Gallo-Romeinse voorloper van de stad werd gelokaliseerd op de hoger gelegen zandrug waar later de middeleeuwse burcht zou worden gesticht. Met name tijdens de meest recente opgravingen ter hoogte van de burchtzone (Figuur 22) en bij opgravingen aan de nabijgelegen stadsparking in de jaren 1970 werden sporen geattesteerd uit de 2e of 3e eeuw.[24] Vlakbij werden ook aan de Veemarkt, onder het stadhuis en aan de Koraalberg[25] sporen of vondsten uit de Gallo-Romeinse periode gedaan. De aard en omvang van de nederzetting is nog steeds onzeker. De argumenten voor de aanwezigheid van een *castellum* langs de Schelde zijn zeer aannemelijk, maar voorlopig zijn de bewijzen nog te beperkt. De aanwezigheid van een Gallo-Romeins urnegraf ter hoogte van de Oudaan[26] lijkt in ieder geval te suggereren dat de nederzetting zich niet beperkte tot de zandrug aan de oever van de Schelde.

Buiten de Gallo-Romeinse nederzetting werd op verschillende locaties in het stadscentrum bovendien ook bewijs gevonden voor een oudere aanwezigheid. Bij een opgraving onder de handelsbeurs werden twee urnegraven gevonden, die aan de hand van ^{14}C-datering in de late bronstijd konden worden gedateerd.[27] Een potje met oor dat werd gevonden ter hoogte van de Nationalestraat werd eveneens in de bronstijd gedateerd.[28]

Vindplaatsen uit de ijzertijd zijn ondertussen gekend over de hele binnenstad. Bij werken aan een gebouwblok tussen Oever en de Korte Ridderstraat werd een kuil met handgevormd

[24] Bellens 2021
[25] Veeckman & Troupin 1997
[26] Bellens et al. 2007
[27] Vander Ginst et al. 2019
[28] Warmenbol 1987

aardewerk, houtskool en verbrande leem gevonden.[29] Aan de Vrijdagmarkt werden twee kuilen en een greppeltje gevonden die handgevormd aardewerk bevatten.[30] Aan het Vleminckveld werden drie kuilen geregistreerd die konden worden gedateerd in de ijzertijd of de Gallo-Romeinse periode.[31] Aan de Botanic werd handghevormd aardewerk gevonden in de middeleeuwse cultuurlaag en werd een waterput gevonden, die op basis van het aanwezige aardewerk in de 5e of 4e eeuw voor Christus gedateerd werd. [32] Daar vlakbij werden bij een opgraving in de Leopoldstraat in 2026 vier kuilen gevonden die mogelijk in de ijzertijd gedateerd kunnen worden. Twee van de sporen bevatten dikwandig handgevormd aardewerk. Een houtskoolmonster uit een van de kuilen zal nog worden gedateerd.[33] Langs de Meir werden ter hoogte van huisnummers 77-79 enkele kuilen opgegraven met aardewerk dat in de ijzertijd of de vroeg-Romeinse periode gedateerd zou kunnen worden. [34] In het Sint-Jan Berchmanscollege aan de Jodenstraat werden verschillende scherven uit handgevormd aardewerk gevonden in een profiel.[35]

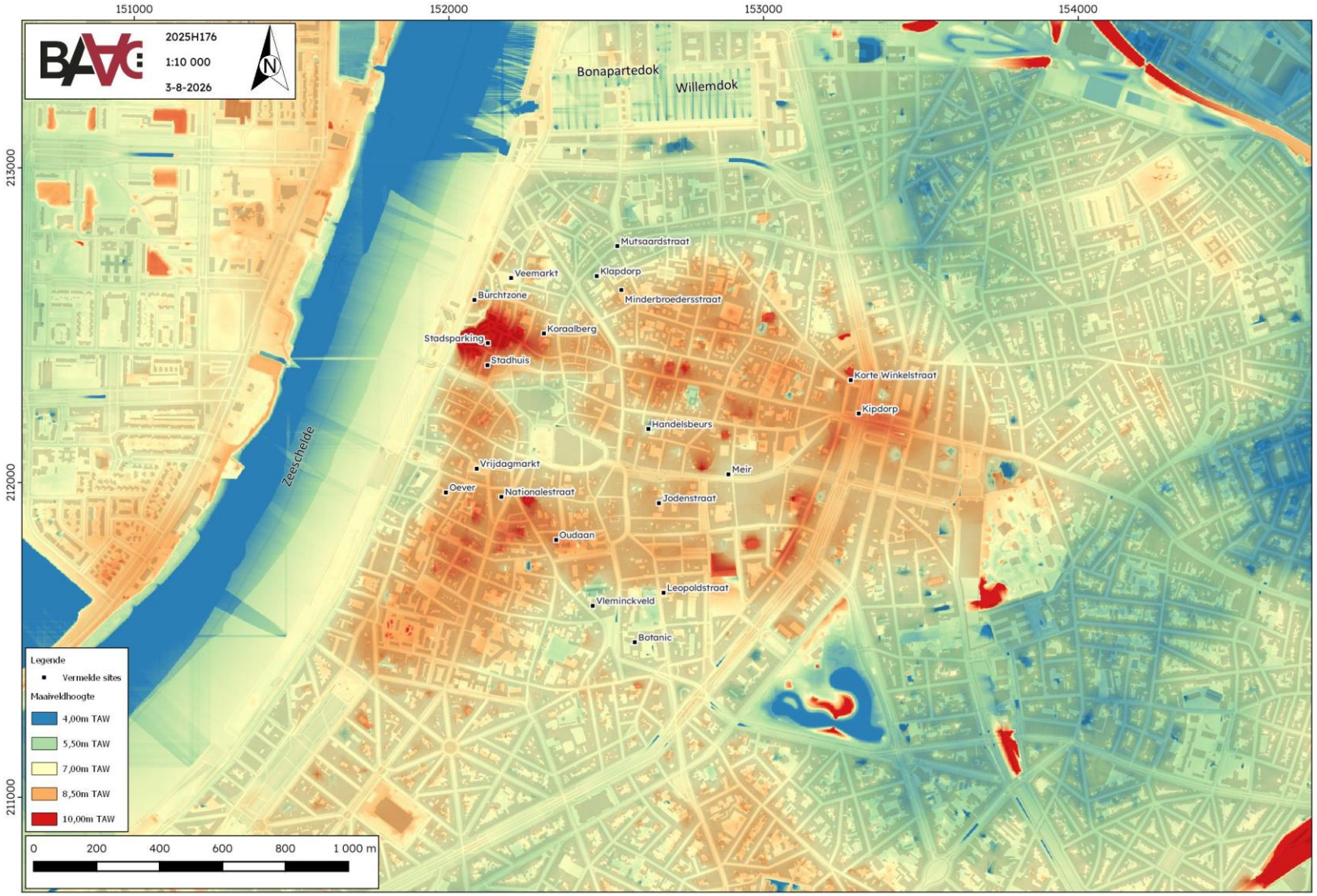
Een andere concentratie met vindplaatsen situeert zich ter hoogte van de Klapdorp. Daar werden bij een opgraving 41 scherven handgevormd aardewerk ingezameld, die gedateerd werden in de ijzertijd. [36] Aan de Minderbroedersstraat werden dan weer greppels en paalkuilen gevonden die mogelijk in de ijzertijd gedateerd kunnen worden[37] en ook aan de kruising van de Klapdorp met de Mutsaardstraat werd handgevormd aardewerk gevonden.[38] Nog oostelijker werden bij de werken aan de Noorderlijn ter hoogte van de Kipdorpbrug scherven handgevormd aardewerk aangetroffen in een begraven bouwvoor.[39]

Bovenvermelde vindplaatsen werden aangeduid op onderstaande kaart. Ze bevinden zich allen op de relatief hoger gelegen zandleemrug waarop later Antwerpen ontstond. De aard van de bewoning valt op basis van de beperkte vindplaatsen, die vaak sterk zijn aangetast door erosie en latere bewoning, nog onmogelijk te duiden. Toch is het zeker dat het Gallo-Romeinse Antwerpen werd gesticht op een plek die al eeuwen bewoning kende. Contemporaine sites zijn onder andere gekend in Ekeren, Deurne, Wijnegem, Wilrijk en Hemiksem[40], steeds op hoger geleden delen van de valleien van Schelde en Schijn. De rivieren en omliggende wetlands waren duidelijk een belangrijke aantrekkingsfactor, maar het lijkt er op dat de natste delen van het landschap werden vermeden.

Confrontatie met resultaten vooronderzoek

Hoewel er op voorhand op werd gerekend dat er zich binnen het plangebied mogelijk laatmiddeleeuwse gebouwen zouden bevinden of restanten van muurwerk van oudere bouwfases van de bestaande bebouwing bleek dit eerder beperkt. Onder de kelders kwam nog wel een waterput tevoorschijn uit de 19e eeuw. De belangrijkste reden daarvoor is dat het plangebied zich doorheen de middeleeuwen buiten de stad bevond en dat de stadsomwalling uit de 14e eeuw ter hoogte van het plangebied werd aangelegd. Zo raakte het terrein bedolven onder een aarden wal. Pas na de afbraak van de Spaanse veste kon er weer worden gebouwd. Dankzij het afdekken van het plangebied kon de middeleeuwse bouwvoor bewaard blijven, met daaronder een spoortje dat mogelijk teruggaat tot de ijzertijd.

[29] Bellens et al. 2005
[30] Rapport in aanmaak, communicatie Kasper Dupré.
[31] Bellens et al. 2005
[32] Vanholme 2023
[33] Rapport in aanmaak, communicatie Kasper Dupré.
[34] Hendriks 2014
[35] Warmenbol 1987
[36] Devroe & Gierts 2020
[37] *Ibid.*
[38] *Ibid.*
[39] Rapport in aanmaak, communicatie Daan Celis
[40] Vansweevelt & Celis 2019

Figuur 22: Overzicht van de vermelde sites op het DHM.

Aanwezigheid archeologisch erfgoed na het onderzoek

6.1.1 Niet opgegraven archeologisch erfgoed

Ter hoogte van werkput 1 werd gegraven tot op de moederbodem. Dieper worden geen archeologische niveaus verwacht. Op andere plekken in het plangebied werd het archeologische vlak niet bereikt en kan archeologisch erfgoed bewaard zijn gebleven.

6.1.2 Zones zonder archeologisch erfgoed

Niet van toepassing.

Beantwoording onderzoeksvragen

Bodem, stratigrafie en paleolandschap

- Op welke hoogte bevindt zich de natuurlijke bodem?

De moederbodem werd geattesteerd op een hoogte van ongeveer +5,60 m TAW, zo'n 3 m onder het huidige maaiveld.

- Welke zijn de waargenomen horizonten in de bodem, beschrijving + duiding? Wat was de opbouw van de antropogene stratigrafie van het onderzoeksterrein?

In het profiel werd bovenin een puinrijke ophogingslaag geattesteerd. Deze laag bevatte geen duidelijke dateerbare vondsten en kon zodoende niet precies worden gedateerd. Mogelijk betreft het grond die in de 16e eeuw werd opgebracht bij de aanleg van de Spaanse omwalling en de achterliggende wal. Het zou ook kunnen gaan om een nivelleringspakket dat in de 19e eeuw werd opgebracht bij de aanleg van het pand uit 1888 dat er stond en waarvan de kelders net werden afgebroken. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om een combinatie van beiden en werd de 16e eeuwse wal deels gebruikt om de omliggende percelen bouwrijp te maken voor nieuwbouw langs de nieuw aangelegde Leien in de 19e eeuw.

Onder dit puinrijke ophogingspakket werd een homogene, grijze bouwvoor geattesteerd. De bouwvoor bevatte enkele laatmiddeleeuwse scherven. Twee reducerend gebakken scherven gedraaid grijs aardewerk en een wandje uit protosteengoed. Onder de begraven bouwvoor werd geen bodemvorming geattesteerd.

- Wat is de relatie tussen de bodem, de landschappelijke context en de archeologisch sites? Wat is de relatie tussen de stratigrafie van het terrein en de verschillende sites (per occupatiefase)?

Door het feit dat het terrein bij de aanleg van de middeleeuwse stadsmuur en later de Spaanse stadsomwalling onder het wallichaam lag werden het middeleeuwse loopvlak en een spoor dat mogelijk in de ijzertijd gedateerd kan worden, gevrijwaard van verstoring.

Sporen en structuren algemeen

- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving. Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen? Hoe is de bewaringstoestand van de sporen? Wat is de relatie tussen de bodem en de archeologische sporen? Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

Dankzij de aanwezigheid van de ophogingslagen kon op een diepte van zo'n 3 m onder het maaiveld een spoortje uit de ijzertijd bewaard blijven. Andere sporen in het vlak konden worden gelinkt aan middeleeuwse landbouwactiviteiten.

Er werd ook een waterput uit de 19e eeuw gevonden.

- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren? Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)? Wat is de vastgestelde bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?

Door de beperkte oppervlakte die kon worden onderzocht en het gering aantal vondsten of andere chronologische markers is het niet mogelijk de sporen aan structuren te linken of de vindplaats duidelijk te kaderen.

7 Samenvatting

Naar aanleiding van een vergunningsaanvraag voor de renovatie en herontwikkeling van het pand aan de Korte Winkelstraat 17A te Antwerpen, voerde BAAC Vlaanderen bv een archeologische opgraving uit. De geplande bouwwerkzaamheden omvatten de sloop van de bestaande bebouwing (met behoud van de voorgevel), de uitbreiding van de kelderverdieping, de installatie van ondergrondse septische- en regenwaterputten en de heraanleg van de tuinzone. Omdat deze ingrepen het bodemarchief ter plaatse lokaal ernstig zouden verstoren of vernietigen, was archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk.

Het onderzoek werd uitgevoerd ter hoogte van twee werkputten waar de kelders gesloopt werden. Uit het bodem- en profielonderzoek bleek dat de bodem is opgebouwd uit een dik, puinrijk ophogingspakket met geel zand, puin en schelpresten. Deze dikke ophogingslaag is het resultaat van de aanleg van de 16e-eeuwse Spaanse omwalling en latere 19e-eeuwse nivelleringswerken om het terrein na afbraak van de vesten bouwrijp te maken. Hierdoor lag het oorspronkelijke archeologische niveau circa 3 meter diep onder het huidige maaiveld (+5,56 m TAW).

Onder de dikke postmiddeleeuwse ophogingslagen werd een homogene, grijze begraven bouwvoor aangetroffen. In deze middeleeuwse akkerlaag werden twee scherven gedraaid grijs aardewerk en een scherf protosteengoed geborgen, welke exact te dateren valt in de periode 1200–1280. Dit bevestigt dat het terrein in de 13e eeuw nog in gebruik was als landbouwgrond buiten de stadsmuur, alvorens het bij de 14e-eeuwse stadsuitbreiding en 16e-eeuwse omwalling overdekt raakte onder verdedigingswallen.

Het meest opmerkelijke resultaat is de vondst van een paalkuil (S1003) waarin twee fragmenten handgevormd aardewerk zijn aangetroffen. Het materiaal kan gedateerd worden in de ijzertijd tot de vroeg-Romeinse periode. Deze vondst vormt een zeldzame getuige van vroege menselijke aanwezigheid en bewoning op de hoger gelegen zandruggen nabij de Schelde, nog ruim vóór de stichting van de middeleeuwse stad. Daarnaast werden nog enkele ondiepe middeleeuwse drainagestructuurtjes en een 19e-eeuwse gemetselde waterput geattesteerd.

Dankzij de beschermende laag van de 16e- en 19e-eeuwse ophogingspakketten bleven de diepere prehistorische en middeleeuwse sporenniveaus vrij van latere verstoringen, wat belangrijke en zeldzame historische inzichten heeft opgeleverd over de vroegste occupatie van het Antwerpse stadsgebied.

8 Lijsten

Figurenlijst

Figuur 1: Plangebied op topografische kaart....2
Figuur 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB)....3
Figuur 3: Plangebied met aanduiding te slopen kelders....6
Figuur 4: Geplande werken op de meest recente orthofoto....**Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Figuur 5: Impact van de geplande werken....7
Figuur 6: Algemeen sporenplan VL1 met aanduiding van de locaties van het profiel en de boringen....12
Figuur 7 : Foto van PR1....14
Figuur 8 : Foto van boring 1, van 0 cm (links), tot 100 cm (rechts) onder VL1....15
Figuur 9 : Foto van boring 2, van 0 cm (links), tot 100 cm (rechts) onder VL1....15
Figuur 10: Algemeen sporenplan VL1 met aanduiding van hoogtematen op het GRB....18
Figuur 11: Algemeen sporenplan VL2 met aanduiding van hoogtematen op het GRB....19
Figuur 12: vlakfoto en coupefoto van S1003....21
Figuur 13: Waterput S2001 en detail van de gebruikte taps toelopende bakstenen....22
Figuur 14: Fototvan WP1 vlak 1, met links een restant van de laatmiddeleeuwse bouwvoor en rechts de restanten van de mogelijke drainagerachten rondom de oudere paalkuil S1003....23
Figuur 15: Foto van WP1 vlak 2, met de ploegsporen die onder de bouwvoor bewaard waren....24
Figuur 16: Samengestelde profieltekening langs de noordrand van de bouwput ter hoogte van de Korte Winkelstraat 19, met onderaan in het rood de vulling van de middeleeuwse stadsgracht en in het oosten in het paars de muur van de Spaanse omwalling....26
Figuur 17: Afdruk van de donkere vulling van de middeleeuwse stadsgracht en de gele dempingspakketten uit de 16e eeuw op de secanspalenwand langs de noordkant van de bouwput ter hoogte van de Korte Winkelstraat 19....27
Figuur 18: Opgravingsplan van de Korte Winkelstraat 19 naast het huidige plangebied. In het uiteste oosten werden restanten van de 16e eeuwse stadsmuur gevonden. Centraal een houten constructie die waarschijnlijk dienst deed tijdens de aanleg van die 16e eeuwse omwalling....28
Figuur 19: Kadasterplan van Aloïs Scheepers met weergave van de Spaanse omwalling, het plangebied bevindt zich binnen de rode ovaal....29
Figuur 20: Detail kadasterplan van Aloïs Scheepers met weergave van de Spaanse omwalling, het plangebied bevindt zich binnen de rode rechthoek....30
Figuur 21: Fragmenten handgevormd aardewerk, VNR1....32
Figuur 22: Fragmenten middeleeuws aardewerk, VNR2....32
Figuur 23: Overzicht van de vermelde sites op het DHM (digitaal;....36

Plannenlijst

Tabellenlijst

Tabel 1 : Overzicht profiel PR1....13
Tabel 2 : Overzicht boring 1....14
Tabel 3 : Overzicht boring 2....15
Tabel 4: Spoortypes en aantallen....20

Tabel 5: Vondsten..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Tabel 6: Geraadpleegde interne BAAC-specialisten ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Tabel 7: Assessmenttabel aardewerk en bouwkeramiek.....31
Tabel 8: Oplijsting en motivatie voor bewaring of deselectie van de vondsten ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

9 Bibliografie

ADAMS R., VERMEIRE S. & DE MOOR G. 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad 15 Antwerpen*, Gent, https://publicaties.vlaanderen.be/view-file/34460.

BELLENS T. 2021: *Het DNA van standswording: De vroegstedelijke nederztting vanAntwerpen, late 9e-11e eeuw*, Syntar 5: Synthese-onderzoek op archeologsch materiaal uit Vlaanderen.

BELLENS T., BOGAERTS B. & VEECKMAN J. 2005: Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen in 2004 (Antw.), *Archaeologica Mediaevalis* 28, 62-64.

BELLENS T., VANDENBRUAENE M. & ERVYNCK A. 2007: Een Gallo-Romeins crematiegraf in Antwerpen, *Relicta - Archeologie, Monumenten- & Landschapsonderzoek in Vlaanderen* 3, 183-198.

DE MOOR G. & MOSTAERT F. 1993: *Geomorfologische kaart van België 1:50.000*, Leuven.

DEVROE A. & GIERTS I. 2020: *Archeologische opgraving Antwerpen Klapdorp; BAAC Vlaanderen Rapport 1457*, Gent.

DOV VLAANDEREN 2026a: *Databank Ondergrond Vlaanderen* [online], https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=verkenner.

DOV VLAANDEREN 2026b: *Databank Ondergrond Vlaanderen, neogeen/paleogeen (tertiair)* [online], https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=verkenner.

DOV VLAANDEREN 2026c: *Databank Ondergrond Vlaanderen, Bodemkaart* [online], https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=verkenner.

FELIXARCHIEF 2025:, http//:www.felixarchief.be/.

GEOPUNT VLAANDEREN 2026: *Catalogus* [online], https://www.vlaanderen.be/geopunt/catalogus.

HENDRIKS V. 2014: *Archeologische opgraving Meir 77-79 (prov. Antwerpen). Basisrapport.*, 2014/23, Ingelmunster.

HENDRIKS V. & WOLTINGE I. 2016: *Archeologische opgraving Antwerpen Blauwtorenplein/Tabaksvest, BAAC Vlaanderen Rapport 204*, Gent (Mariakerke).

JACOBS P., POLFLIET T., DE CEUKELAIRE M. & MOERKERKE G. 2010: *Toelichting bij de geologische kaart van België, Vlaams gewest, kaartblad 15 Antwerpen*, Brussel, doi: Belgische Geologische Dienst.

KRUG. C. 2024: *Archeologienota. Antwerpen, Korte Winkelstraat*, BAAC Vlaanderen Rapport 2786, Evergem, https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/29590.

VAN ROY J. & YPERMAN W. 2022: *Archeo-rapport 541 Eindverslag: De opgraving op de hoek van de Korte Winkelstraat en de Italiëlei te Antwerpen*,.

VANDER GINST V., YPERMAN W. & SMEETS M. 2019: *Archeo-rapport 459 Het archeologisch onderzoek aan de handelsbeurs te Antwerpen*, Tienen.

VANHOLME N. 2023: *Elzenveld en site Botanic, Antwerpen*, 820, Eke.

VANSWEEVELT J. & CELIS D. 2019: Stand van zaken van de metaaltijden op het grondgebied van de stad Antwerpen (prov. Antwerpen, België), *Lunula, Archaeologica Protohistorica*.

VEECKMAN J. & TROUPIN G. 1997: Speuren naar het oudste Antwerpen. Onderzoek op de Koraalberg (Antw.), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 20, 55-56.

WARMENBOL E. 1987: De ijzertijd in het Antwerpse: van nederzetting tot necropool. In: *Het ontstaan van Antwerpen. Feiten en fabels*, Antwerpen.

10 Bijlagen

Fotolijst

Sporenlijst

Vondstenlijst

Tabel afkortingen boorbeschrijvingen

Textuurklasse Z = zand S = lemig zand Se = kleiig zand P = lichte zandleem L = zandleem Le = zware zandleem A = leem Al = lichte leem Ae = zware leem Ua = lemige klei El = lichte klei E = klei Ez = zandige klei U = zware klei Ue = zeer zware klei M = mergel V = veen B = slib, slibhoudend Za = Zavel, zavelhoudend G = grind H = hout Sc = schelp X = niet benoemd Spreidingklasse SZG = slecht gesorteerd SMG = matig slecht gesorteerd SMK = matig goed gesorteerd SZK = goed gesorteerd Type zand Z1 = uiterst fijn zand Z2 = zeer fijn zand Z3 = fijn zand Z4 = matig fijn zand Z5 = matig grof zand Z6 = grof zand Z7 = zeer grof zand Z8 = uiterst grof zand Kleur D = donker L = licht BR = bruin GE = geel OR = oranje GR = grijs ZW = zwart RO = rood BL = blauw GN = groen WI = wit	Aard bovengrens SA = abrupt (0-2 cm) DU = duidelijk (2-5 cm) GE = geleidelijk (5-15 cm) DI = diffuus (>15 cm) Grensregelmatigheid R = recht G = gegolfd O = onregelmatig B = gebroken Brokken en vlekken ZB = zandbrokken KB = kleibrokken VB = veenbrokken LB = leembrokken HS = humusspikkels HV = humusvlekken GV = gevlekt Sublagen ZL = zandlagen KL = kleilagen SL = siltlagen LL = leemlagen VL = veenlagen GL = grindlagen CL = schelpenlagen DL = detrituslagen HL = humuslagen 1 = enkele 2 = veel 3 = zeer veel zu = zeer dun du = dun dk = dik zk = zeer dik wi = wisselende diktes Oxidatie/reductie O = oxidatie R = reductie OR = oxidatie en reductive (roestvlekken)	Bijmengsel humus H = humus Bijmengsel grind g = grind Kalkgehalte CA1 = kalkloos CA2 = kalkarm CA3 = kalkrijk CA4 = kalkconcreties Bioturbaties BIO1 – weinig BIO2 – matig BIO3 - veel Plantenresten WO = wortelresten PR = plantenresten BL = bladeren RI = riet HO = hout IJzer/Mangaan FE = ijzervlekken MN = mangaanvlekken FM = ijzer- en mangaanvlekken FE9 = ijzerconcreties MN9 = mangaanconcreties FM9 = ijzer- en mangaanconcreties IJzer/Mangaan FE = ijzervlekken MN = mangaanvlekken FM = ijzer- en mangaanvlekken FE9 = ijzerconcreties MN9 = mangaanconcreties FM9 = ijzer- en mangaanconcreties	Suffix 1 = weinig 2 = matig veel 3 = veel AW = aardewerk RL = verbrand leem HK = houtskool OB = onverbrand bot VB = verbrand bot VS = vuursteen AP = archeologisch puin PO = puin FO = fosfaat Schelpresten R = schelp (onbepaald) M = schelp (marien) W = schelp (wadplaat) T = schelp (terrestrisch) Z = schelp (zoetwater) g = gruis f = fragment c = compleet 1 = spoor (< 1 %) 2 = weinig (1-10 %) 3 = veel (> 10 %)